

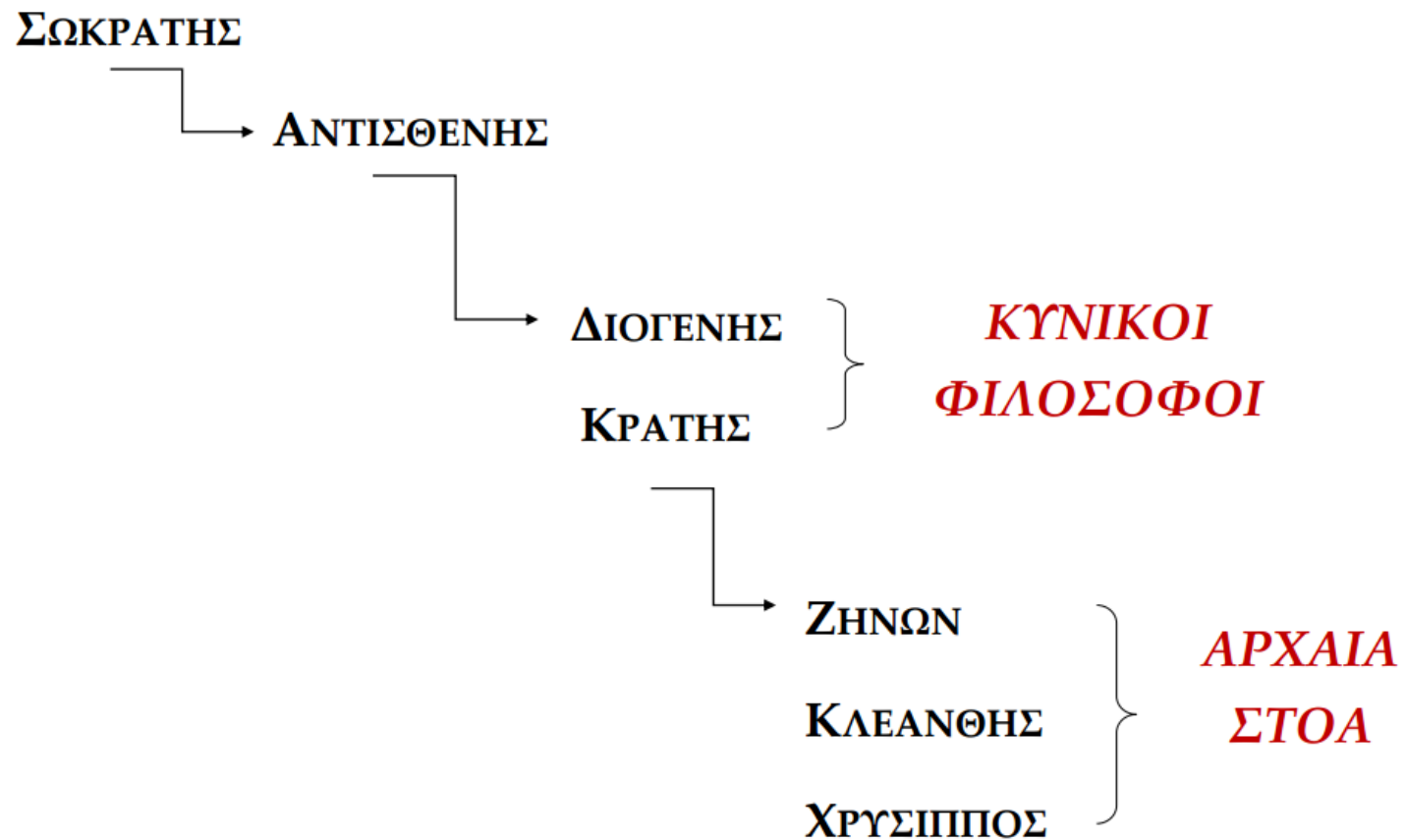
Σύλλογος
Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας
«σὺν Ἀθηνᾶ»

Σάββατο, 21 Οκτωβρίου 2017

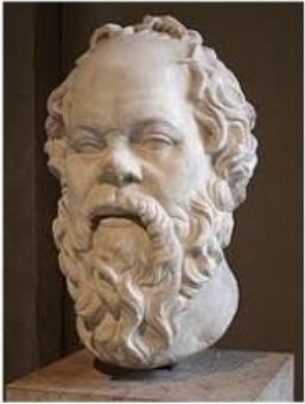
Κατερίνα Δ. Χατζοπούλου

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ:

ΣΤΩΙΚΟΙ – ΧΡΥΣΙΠΠΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ → ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ → ΔΙΟΓΕΝΗΣ → ΚΡΑΤΗΣ → ΖΗΝΩΝ

5^ο αι. π.Χ.

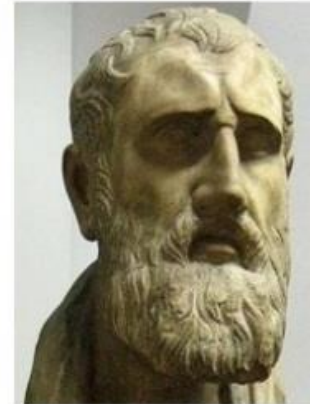
5^ο- 4^ο αι. π.Χ.

5^ο-4^ο αι. π.Χ.

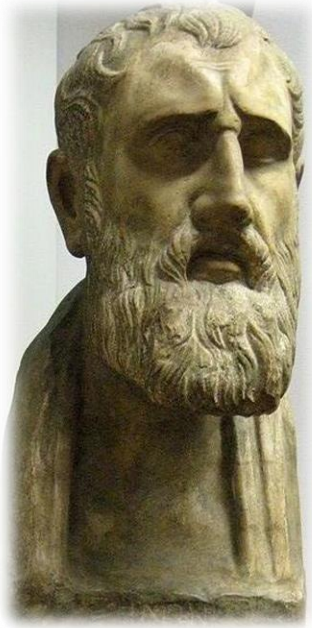
4^ο-3^ο αι. π.Χ.

4^ο-3^ο αι. π.Χ.

- Ιδρυτής του Στωικισμού: **Ζήνων ο Κιτιεύς** (από την Λάρνακα της Κύπρου) το 301 π. Χ. Ο Ζήνων ήταν μαθητής του Κυνικού φιλοσόφου Κράτητα (265–285 π. Χ.).

- Οι Κυνικοί απέρριπταν όλες τις συμβατικές απολαύσεις και πρότειναν μία ζωή ασκητική που πηγαίνει κόντρα στο ρεύμα και περιφρονεί τις κοινωνικές συμβάσεις.
- Ο Ζήνωνας μαθήτευσε επίσης και στη σωκρατική σχολή των Μεγαρικών, όπως επίσης και στην πλατωνική Ακαδημία.
- Κατά τον Ζήωνα και τους Στωικούς σκοπός του ανθρώπου είναι να ζει σύμφωνα με την πραγματική του φύση που είναι η αρετή.

ΖΗΝΩΝ Ο ΚΙΤΙΕΥΣ (334-262 π.Χ.)

Πάλιν δ' αὖ Ζήνων μὲν ὁ Στωϊκὸς τέλος ἡγεῖται τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν, Κλεάνθης δὲ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν.
«Ο Ζήνωνας ο Στωικός πιστεύει ὅτι στόχος [του ανθρώπου] εἶναι νὰ ζεῖ ἐνάρετα καὶ κατὰ τὸν Κλεάνθη νὰ ζεῖ σύμφωνα με τὴν φύση.»

(πηγή: Ποσειδώνιος Fragmenta 428.1-2)

ΥΠΕΡ ΑΡΕΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΠΑΘΩΝ

ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΝ ΟΡΘΟ ΛΟΓΟ

Αρχαία Στοά (3 ^{ος} αιώνας π. Χ.)	Ζήνων, Κλεάνθης, Χρύσιππος
Μέση Στοά (2 ^{ος} -1 ^{ος} αιώνας π. Χ.)	Παναίτιος, Ποσειδώνιος
Νεότερη Στοά (1 ^{ος} -2 ^{ος} αιώνας μ. Χ.)	Σενέκας, Μουσώνιος, Επίκτητος, Μάρκος Αντωνίνος (Μάρκος Αυρήλιος, ρωμαίος αυτοκράτορας)

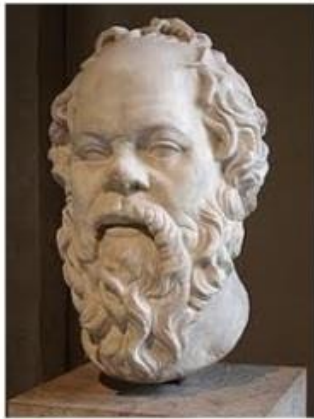
πάλιν δ' ἴσον ἐστὶ τὸ κατ'ἀρετὴν ζῆν τῷ κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων ζῆν, ὥς φησι Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ Περί τελῶν: μέρη γάρ εἰσιν αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου. διόπερ τέλος γίνεται τὸ ἀκολουθῶς τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ ἐστὶ κατὰ τε τὴν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐνεργοῦντας ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅσπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος, διὰ πάντων ἐρχόμενος.

«Το να ζει κανείς σύμφωνα με την αρετή ισοδυναμεί με το να ζει ως έχοντας εμπειρία των ὅσων συμβαίνουν στη φύση, ὅπως λέει ο Χρύσιππος στο πρώτο βιβλίο περί τελῶν. ‘Οι φύσεις μας εἶναι μέρη του ὅλου, γι αυτό στόχος εἶναι να ζει κανείς σύμφωνα με τη φύση, την δική του και του ὅλου, χωρίς να ενεργεί τίποτε ἀπὸ ὅσα ἀπαγορεύει ο κοινός νόμος που εἶναι ο ὀρθὸς λόγος, ο οποίος διαπερνά τα πάντα.» (Διογένης Λαέρτιος 7.1.88)

*Τῶν δ' ἀρετῶν τὰς μὲν πρώτας, τὰς δὲ ταύταις
ὑποτεταγμένας. πρώτας μὲν τάσδε, φρόνησιν, ἀνδρείαν,
δικαιοσύνην, σωφροσύνην: ἐν εἴδει δὲ τούτων μεγαλοψυχίαν,
ἐγκράτειαν, καρτερίαν, ἀγχίνοιαν, εὐβουλίαν:*

«Και από τις αρετές άλλες είναι πρωταρχικές και άλλες
υπάγονται στις πρώτες. Οι πρώτες είναι η φρόνηση, η ανδρεία,
η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη. Σε αυτές υπάγονται η
μεγαλοψυχία, η εγκράτεια, η καρτερία, η αγχίνοια και η
ευβουλία.» (Διογένης Λαέρτιος 7.1.92)

ΣΩΚΡΑΤΗΣ → ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ → ΔΙΟΓΕΝΗΣ → ΚΡΑΤΗΣ → ΖΗΝΩΝ

5^ο αι. π.Χ.

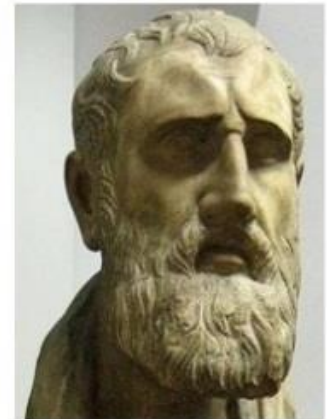
5^ο- 4^ο αι. π.Χ.

5^ο-4^ο αι. π.Χ.

4^ο-3^ο αι. π.Χ.

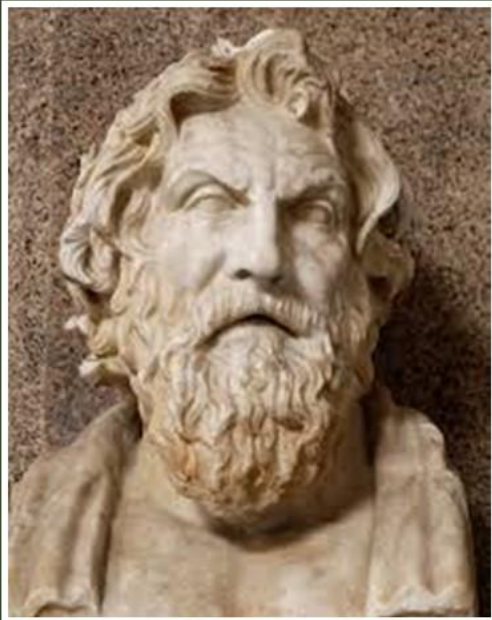

4^ο-3^ο αι. π.Χ.

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ

Μεγάλο μέρος του Στωικισμού έχει τις βάσεις του στη διδασκαλία των Κυνικών. Της Σχολής αυτής ιδρυτής/πρόδρομος θεωρείται ο **Αντισθένης** (445-365 π. Χ.), μαθητής του Σωκράτη.

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ: Η αρετή και όχι η ηδονή είναι ο απώτερος στόχος της ύπαρξης.

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

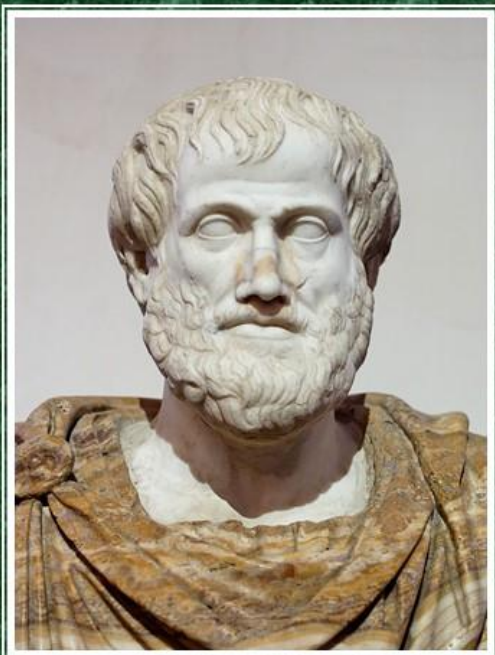
*μανείην μάλλον
ἢ ἡσθείην.*

«Καλύτερα να τρελαθώ
παρά να νιώσω ηδονή.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων 6.3.2)

Παραπλήσια στον Αριστοτέλη

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: Η ΗΔΟΝΗ ΚΑΙ Η ΛΥΠΗ ΔΙΑΤΑΡΑΣΣΟΥΝ ΤΗ ΦΡΟΝΗΣΗ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^ο αιώνας π. Χ.

Ηθικά Νικομάχεια VI 1140b

αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν τὸ οὐ
ἐνεκα τὰ πρακτά: τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι'
ἡδονῇ ἢ λύπῃ εὐθὺς οὐ φαίνεται ἀρχή,
οὐδὲ δεῖν τούτου ἕνεκεν οὐδὲ διὰ τοῦθ'
αἰρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν: ἔστι γὰρ
ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς.

Οι πρώτες αρχές των πράξεών μας είναι οι απώτεροι
στόχοι στους οποίους οι πράξεις μας αποσκοπούν.
Όμως η φθορά που προκαλούν η ηδονή και η λύπη
εμποδίζουν το άτομο να διακρίνει τον απώτερο στόχο,
ώστε να επιλέξει και να εφαρμόσει αυτά που πρέπει
για την επίτευξή του. Συνεπώς αυτού του είδους η
φθορά είναι επιβλαβής στο να διακρίνει κανείς τους
απώτερους στόχους.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΘΕΝΗ

νομίζω, ὦ ἄνδρες, τοὺς ἀνθρώπους οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ἔχειν ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς. «Πιστεύω, ἄνδρες, πως οἱ ἄνθρωποι δεν ἔχουν στο σπίτι τους τον πλούτο και την φτώχεια, αλλά στις ψυχές τους» (πηγή: Ξενοφών, Συμπόσιο 4.34.3-35.1)

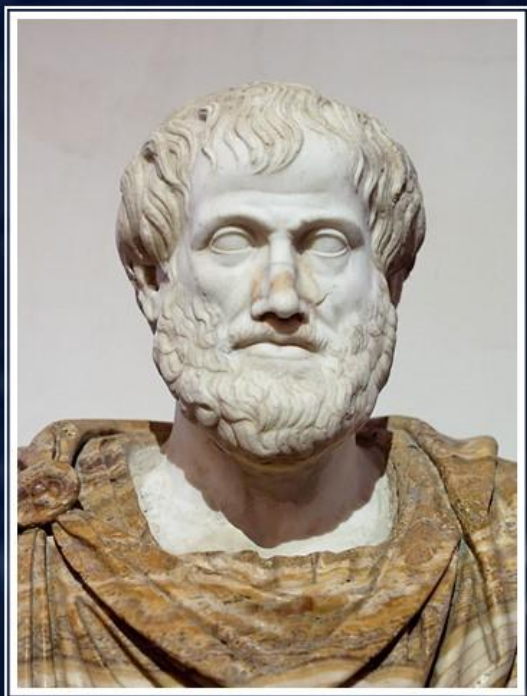
ὁρῶ γὰρ πολλοὺς μὲν ἰδιώτας, οἳ πάνυ πολλὰ ἔχοντες χρήματα οὕτω πένεσθαι ἡγοῦνται ὥστε πάντα μὲν πόνον, πάντα δὲ κίνδυνον ὑποδύονται, ἐφ' ᾧ πλείω κτήσονται «Βλέπω πολλούς ανθρώπους, που ενώ ἔχουν πάρα πολλά χρήματα, νιώθουν τόσο ενδεείς ώστε μετέρχονται κάθε τρόπο για να αποκτήσουν περισσότερα.» (πηγή: Ξενοφών, Συμπόσιο 4.35.1-37.2)

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΘΕΝΗ

ὅμοια γάρ μοι δοκοῦσι πάσχειν ὥσπερ εἴ τις πολλὰ ἔχοι καὶ πολλὰ ἐσθίων μηδέποτε ἐμπίμπλαιο. ἐγὼ δὲ οὕτω μὲν πολλὰ ἔχω ὥς μόλις αὐτὰ καὶ [ἐγὼ ἂν] αὐτὸς εὕρισκω: «Μοιάζουν με κάποιον που ενώ έχει πολλά, τρώει χωρίς ποτέ να χορταίνει, ενώ ἐγὼ ἔχω τόσα πολλά πράγματα που μετὰ βίας μπορῶ να τα βρω.» (πηγή: Ξενοφών, Συμπόσιο 4.37.3-5)

ὅμως δὲ περίεστί μοι καὶ ἐσθίωντι ἄχρι τοῦ μὴ πεινῆν ἀφικέσθαι καὶ πίνοντι μέχρι τοῦ μὴ διψῆν καὶ ἀμφιέννυσθαι ὥστε ἔξω μὲν μηδὲν μᾶλλον Καλλίου τούτου τοῦ πλουσιωτάτου ῥιγοῦν. «Ἐχω ὅμως και να φάω ὥστε να μην πεινώ, και να πιώ ὥστε να μην διψώ, και να ντυθῶ ὥστε να μην κρυώνω ἔξω περισσότερο ἀπὸ τον Καλλία ἐδῶ που εἶναι τόσο πλούσιος.» (πηγή: Ξενοφών, Συμπόσιο 4.37.5-8)

Παραπλήσια στον Αριστοτέλη

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

4^ο αιώνας π. Χ.

*δοκεῖ γοῦν ἡ φιλοσοφία
θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν
καθαριότητι καὶ τῷ βεβαίῳ.*

*«Ἡ ενασχόληση με τη φιλοσοφία
θεωρεῖται ὅτι χαρίζει απολαύσεις
θαυμαστές για την καθαρότητα,
τη σταθερότητα και διάρκειά
τους.»*

Ἠθικά Νικομάχεια X 1177a

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΘΕΝΗ

διδακτὴν ἀπεδείκνυε τὴν ἀρετὴν «Ἐλεγε πως ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτὴ»

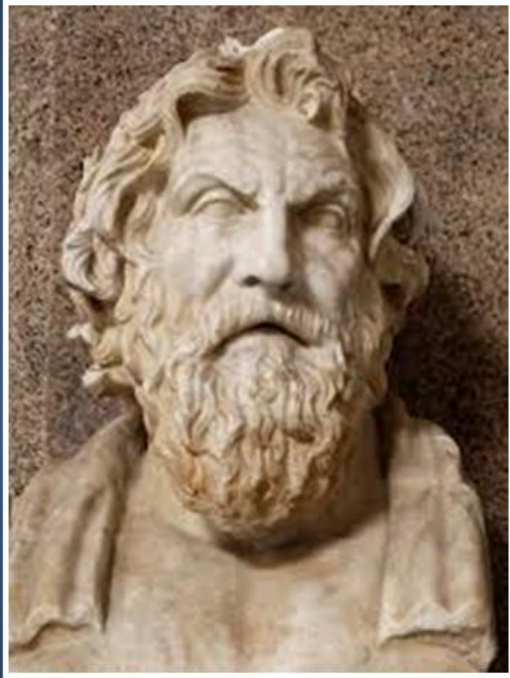
τοὺς αὐτοὺς εὐγενεῖς [τ]οὺς καὶ ἐναρέτους «καὶ ευγενεῖς εἶναι αὐτοὶ που εἶναι καὶ ἐνάρετοι»

αὐτάρκη δὲ τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν. «καὶ πως ἡ ἀρετὴ ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν εὐδαιμονία.»

μηδενὸς προσδεομένην ὅτι μὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος. «Δεν χρειάζεται τίποτε ἄλλο ἀπὸ σωκρατικὴ δύναμη

τὴν τ' ἀρετὴν τῶν ἔργων εἶναι, «ἡ ἀρετὴ ἀφορᾷ τὰ ἔργα»

μήτε λόγων πλείστων δεομένην μήτε μαθημάτων «δεν χρειάζεται οὔτε πολλὰ λόγια οὔτε πολλὰ μαθήματα»

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ

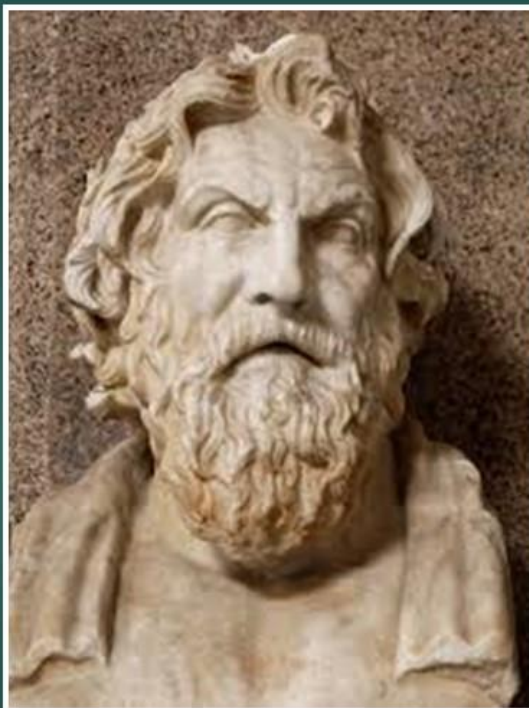
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

*αὐτάρκη τ' εἶναι τὸν σοφόν,
τήν τ' ἀδοξίαν ἀγαθὸν καὶ
ἴσον τῷ πόνῳ.*

«Ο σοφός (έλεγε) εἶναι
αυτάρκης, ενώ η κακή φήμη
εἶναι ἀγαθό ισάξιο με την
σωματική άσκησι.

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.11.8)

Γιατί;

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

τὸν σοφὸν οὐ κατὰ τοὺς
κειμένους νόμους
πολιτεύσεσθαι, ἀλλὰ
κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς.

«Ο σοφός δεν θα συμπεριφερθεῖ
σύμφωνα με τους υπάρχοντες
νόμους, ἀλλὰ σύμφωνα με τον
νόμο της ἀρετῆς.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων 6.11)

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΚΥΝΙΚΟΣ (412-323 π. Χ.)

*ἐρωτηθεὶς τί αὐτῷ περιγέγονεν ἐκ φιλοσοφίας, ἔφη, "εἰ καὶ
μηδὲν ἄλλο, τὸ γοῦν πρὸς πᾶσαν τύχην παρεσκευάσθαι."
«Ὅταν τον ρώτησαν τί τον ωφελεῖ ἡ φιλοσοφία εἶπε ἄν μη τι
ἄλλο το να εἶναι κανεὶς προετοιμασμένος για κάθε τύχη»
(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.63.1-3)*

θυόντων τινῶν τοῖς θεοῖς ἐπὶ τῷ υἱὸν γενέσθαι, ἔφη, "περὶ δὲ τοῦ ποδαπὸς ἐκβῆ οὐ θύετε;" «Ἐκαναν κάποιοι θυσία στους θεούς για να αποκτήσουν γιο και είπε 'για το τί είδους άνθρωπος θα γίνει δεν θυσιάζετε;» (πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.63.4-5)

Διττὴν δ' ἔλεγεν εἶναι τὴν ἀσκησιν, τὴν μὲν ψυχικὴν, τὴν δὲ σωματικὴν. «Ἡ ἀσκησις ἔλεγε εἶναι δύο ειδῶν, ἡ μία ψυχική, ἡ ἄλλη σωματική.» (πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.70.1-2)

Οὐδέν γε μὴν ἔλεγε τὸ παράπαν ἐν τῷ βίῳ χωρὶς ἀσκήσεως κατορθοῦσθαι, δυνατὴν δὲ ταύτην πᾶν ἐκνικῆσαι. «Τίποτε ἔλεγε δεν μπορεί να κατορθωθεί στην ζωή χωρίς ἀσκησις, ενώ ἡ ἀσκησις μπορεί να κατορθώσει τα πάντα.» (πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.71.1-2)

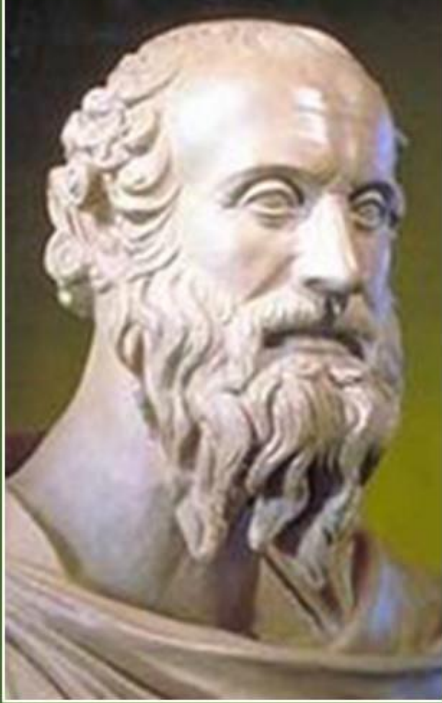
καὶ γὰρ αὐτὴ τῆς ἡδονῆς ἢ καταφρόνησις ἡδυτάτη
προμελετηθεῖσα, καὶ ὥσπερ οἱ συνεθισθέντες ἡδέως ζῆν,
ἀηδῶς ἐπὶ τοῦναντίον μετίασιν, οὕτως οἱ τοῦναντίον
ἀσκηθέντες ἡδίων αὐτῶν τῶν ἡδονῶν καταφρονοῦσι. «Ακόμη
καὶ ἡ καταφρόνησις τῆς ἀπόλαυσης ὅταν εἶναι προμελετημένη
εἶναι πολὺ ευχάριστη, ὅπως ακριβῶς αὐτοὶ που ἔχουν
συνηθίσει νὰ ζουν με ευχαρίστηση, δυσαρεστούνται με το
αντίθετο, ἔτσι καὶ αὐτοὶ που ἔχουν ἐξάσκηθεῖ στο αντίθετο
βρίσκουν ευχάριστη τὴν καταφρόνηση τῶν ἡδονῶν.» (πηγή:
Διογένης Λαέρτιος 6.71.4-8)

ἐρωτηθεὶς πόθεν εἴη, "κοσμοπολίτης," ἔφη.

«Όταν τον ρώτησαν από που είναι, είπε ότι είναι πολίτης του κόσμου.» (πηγή: Διογένης Λαέρτιος, 6.63.3)

ἄπολις, ἄοικος, πατρίδος ἐστερημένος, πτωχός, πλανήτης, βίον ἔχων τοῦφ' ἡμέραν. «Χωρίς πόλη, σπίτι και πατρίδα φτωχός περιπλανώμενος, ἔχω μόνο το καθημερινό φαγητό.»
(πηγή: Διογένης Λαέρτιος, 6.38.5-6)

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΜΑΝΗΣ

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο
ΚΥΝΙΚΟΣ

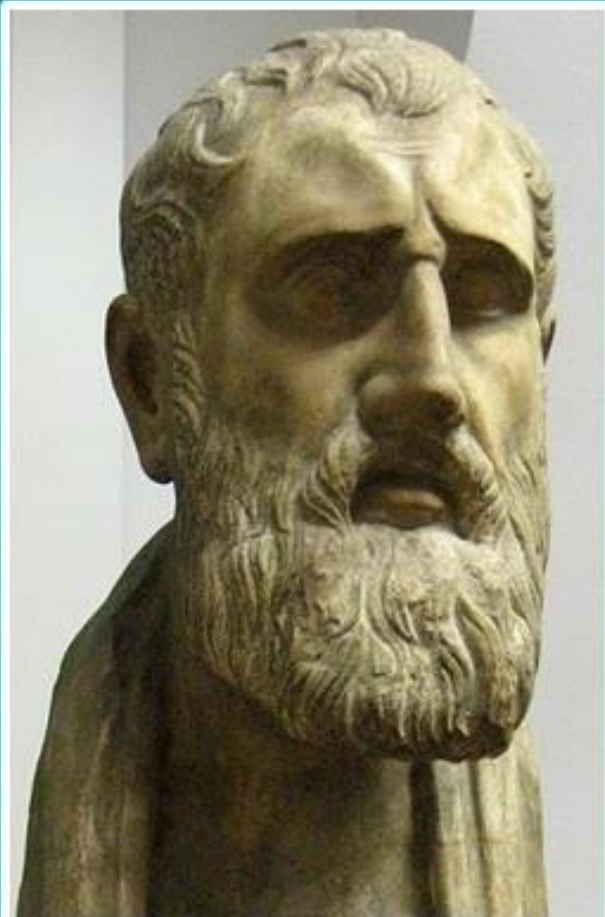
πρὸς τοὺς συμβουλευόντας τὸν
ἀποδράντα αὐτοῦ δοῦλον ζητεῖν,
"γελοῖον," ἔφη, "εἰ Μάνης μὲν χωρὶς
Διογένους ζῇ, Διογένης δὲ χωρὶς
Μάνου οὐ δύναται. "

«Προς αυτούς που τον παρότρυναν να
αναζητήσει τον δούλο του Μάνη που είχε
αποδράσει είπε: 'Είναι αστείο να μπορεί να
ζήσει ο Μάνης χωρίς τον Διογένη, αλλά όχι ο
Διογένης χωρίς τον Μάνη.'»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.38.5-6)

Αυτά από τις καταβολές του Στωικισμού, η ηθική φιλοσοφία
βασισμένη στον ορθό λόγο. Αυτό θα ενισχυθεί περαιτέρω με
τη λογική των Στωικών.

Ζήνων ο Κιτιεύς
Ιδρυτής της Αρχαίας Στοάς
4ος-3ος αιώνας π. Χ.

δύο ὦτα ἔχομεν, στόμα δὲ ἓν,
ἵνα πλείονα μὲν ἀκούωμεν,
ἥττονα δὲ λέγωμεν.

«Ἐχουμε δύο αυτιά και ένα στόμα,
για να ακούμε περισσότερα
και να λέμε λιγότερα.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 7.23)

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

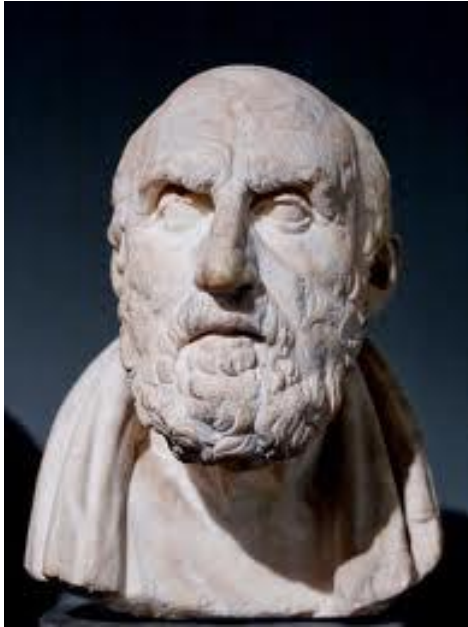
→ ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ

→ ΔΙΟΓΕΝΗΣ
ΚΡΑΤΗΣ

} *ΚΥΝΙΚΟΙ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ*

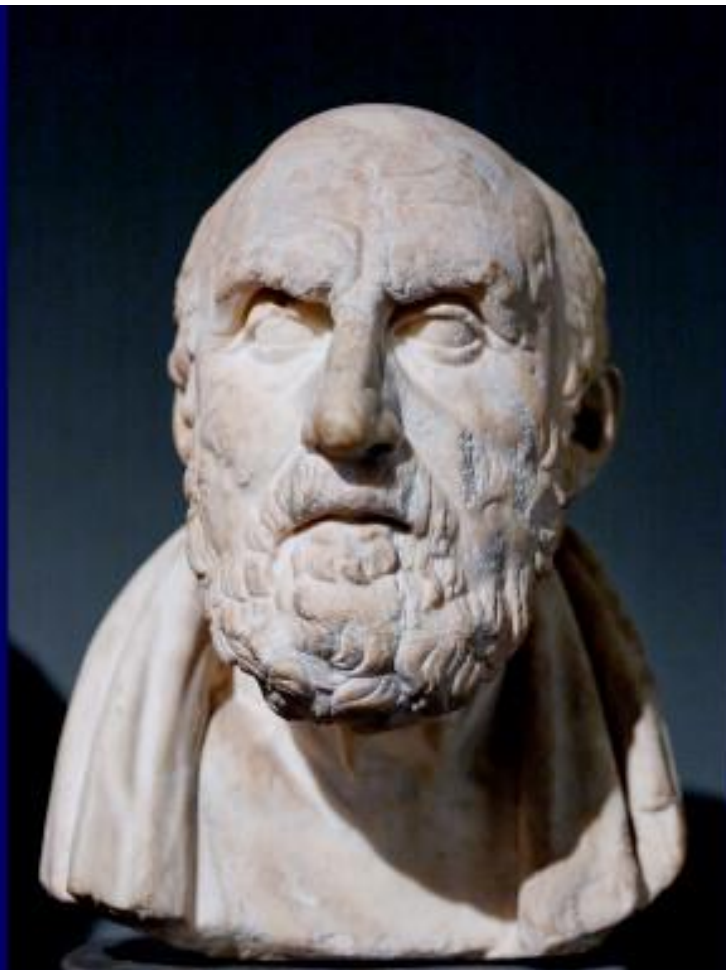
→ ΖΗΝΩΝ
ΚΛΕΑΝΘΗΣ
ΧΡΥΣΙΠΠΟΣ

} *ΑΡΧΑΙΑ
ΣΤΟΑ*

ΧΡΥΣΙΠΠΙΟΣ (279/280–206 π. Χ.)

*μηδὲν ἐγκλητὸν εἶναι μηδὲ μεμπτὸν ἐν τῷ κόσμῳ·
κατὰ τὴν ἀρίστην φύσιν ἀπάντων παραγομένων. «Τίποτε
δεν εἶναι αξιοκατάκριτο στον κόσμο/φύση. Όλα
ολοκληρώνονται κατὰ τον καλύτερο δυνατό τρόπο.»
(Πλούταρχος, *De Stoicorum repugnantiiis* 1051.B.9-11)*

Χρύσιππος ο Σολεύς
3ος αιώνας π. Χ.

*Μηδὲν ἐγκλητὸν εἶναι
μηδὲ μεμπτὸν ἐν τῷ κόσμῳ*

*«Τίποτε δεν εἶναι αξιοκατάκριτο
στην φύση/κόσμο.»*

[...]

*Μέρη γάρ εἰσιν αἱ ἡμέτεραι
φύσεις τῆς τοῦ ὅλου.*

*«Οἱ φύσεις μας εἶναι μέρος
της φύσης του συνόλου.»*

μέρη γάρ εἰσιν αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου. διόπερ τέλος γίνεται τὸ ἀκολουθῶς τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ ἐστὶ κατὰ τε τὴν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐνεργοῦντας ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος.

«Οἱ φύσεις μας εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, γι' αὐτό στόχος εἶναι νὰ ζεῖ κανεὶς σύμφωνα με τὴ φύση, δηλαδὴ σύμφωνα με τὴ φύση τῆ δικῆς του καὶ τοῦ ὅλου, χωρὶς νὰ πράττει τίποτε το ὁποῖο ἀπαγορεύει ὁ κοινὸς νόμος, που εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.» (πηγή: Διογένης Λαέρτιος 7.88.1-5)

ΘΕΣΗ ΗΔΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν στοά. «Αν δεν υπήρχε ο Χρύσιππος, δεν θα υπήρχε η Στοά.» (Διογένης Λαέρτιος 7.7.183)

ΕΛΕΓΕ Ο ΚΑΡΝΕΑΔΗΣ (Ακαδημεικός Σκεπτικός)

εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν ἐγώ. «Αν δεν υπήρχε ο Χρύσιππος, δεν θα υπήρχα εγώ.»
(Διογένης Λαέρτιος 4.9.62)

Το βασικό έργο του Καρνεάδη και γενικά των Ακαδημεικών Σκεπτικών ήταν η αναίρεση των θέσεων των δογματικών φιλοσόφων και κυρίως των Στωικών.

Για τους θεούς

- Ο Χρύσιππος αντιμετώπιζε τους θεούς της αρχαιοελληνικής θρησκείας ως διαφορετικές όψεις της ίδια πραγματικότητας.
- Υποστηρικτής του τελεολογικού επιχειρήματος, το οποίο ξεκινάει από τον Σωκράτη: αν υπάρχει κάτι που ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατασκευάσει, το ον που το κατασκευάζει είναι ανώτερο από τον άνθρωπο.
- Ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατασκευάσει όλα όσα περιέχει το σύμπαν, τα ουράνια σώματα κ.ά. Άρα το ον που τα δημιουργήσε είναι ανώτερο από τον άνθρωπο. Άρα ο θεός υπάρχει. (Κικέρων, *De natura deorum* 3.10)

Ειμαρμένη (το καλό πεπρωμένο του σύμπαντος)

- Ο Χρύσιππος είναι ο πρώτος συμβατιστής (compatibilist), εισηγητής δηλαδή της θέσης που συμβιβάζει τον ντετερμινισμό και την αιτιοκρατία με την ανθρώπινη ελευθερία (μετριοπαθής ντετερμινισμός).
- Ακολουθούν στην κατεύθυνση αυτή ο Θωμάς ο Ακινάτης, ο David Hume, ο Thomas Hobbes, ο John Stuart Mill, πιο πρόσφατα (20^ο αιώνα) η Susan Wolf, ο Peter Strawson κ.ά.
- Σύμφωνα με τον Χρύσιππο η ελευθερία των αποφάσεών μας καθορίζεται από τον χαρακτήρα και τις αξίες μας, τα οποία καθορίζουν παράγοντες πέρα από τον έλεγχό μας, όπως η κληρονομικότητα και το περιβάλλον. Υπάρχουν ωστόσο και παράγοντες που αποκτήθηκαν ελεύθερα από το άτομο, κατόπιν επιλογής, κατά τη διαδικασία της εκπαίδευσης και διδασκαλίας.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ – ΣΤΩΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ

Κατηγορική λογική – Αριστοτέλης, Frege

Προτασιακή λογική – Χρύσιππος, Peter Abelard (12^ο αιώνα μ.Χ.)

Συμβολική λογική – Gottfried Leibnitz, George Boole, De Morgan

Τροπική λογική – Αριστοτέλης, Διόδωρος Κρόνος & Φίλων ο Διαλεκτικός (4^ο-3^ο αι. π.Χ., Μεγαρική Σχολή), Χρύσιππος, Αβικέννας, Ockham (14^ο αιώνα μ.Χ.), Lewis, Kripke

Στην κατηγορική λογική εξετάζεται το εσωτερικό της πρότασης, εντοπίζονται και συμβολίζονται ποσοδείκτες (π.χ. όλοι, κάποια) και συνεκτικοί σύνδεσμοι. Σύνδεση με τη θεωρία συνόλων. Στην προτασιακή λογική οι προτάσεις εξετάζονται ως αδιαίρετες μονάδες, ως ενότητα και εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ σύνθετων και απλών προτάσεων δήλωσης όσον αφορά τις αληθειακές τους τιμές.

Κατηγορική Λογική, π.χ. Το τετράγωνο των αντιθέτων

Όλα τα A είναι B. $\forall$ (καθολικός ποσοδείκτης)	Κανένα A δεν είναι B. $\forall \neg$
<i>Όλα τα δέντρα είναι πράσινα.</i>	<i>Κανένα δέντρο δεν είναι πράσινο.</i>
Κάποια A είναι B. $\exists$ (υπαρξιακός ποσοδείκτης)	Κάποια A δεν είναι B. $\exists$
<i>Κάποια δέντρα είναι πράσινα.</i>	<i>Κάποια δέντρα δεν είναι πράσινα.</i>

(πβ. Αριστοτέλης, *Περί ερμηνείας* κεφάλαια 6-7. Εμφανίζεται σχηματικά ως τετράγωνο από τον 2^ο αιώνα μ.Χ. και στον Βοήθιο, 5^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ. και εξής.)

Τροπικό τετράγωνο των αντιθέτων [ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, LEIBNITZ]

Μπορεί (πιθανότητα) – πρέπει (αναγκαιότητα)

Έστω A μία πρόταση δήλωσης:

Η Μαρία είναι εκπαιδευτρια δελφινιών.

Αναγκαστικά A $\Box A$	Αναγκαστικά $\neg A$ $\Box \neg A$
Πιθανόν A $\Diamond A$	Πιθανόν $\neg A$ $\Diamond \neg A$

Προτασιακή Λογική: εξέταση των αληθειακών τιμών των προτάσεων συνολικά και των επιπτώσεων και του ρόλου των συνεκτικών συνδέσμων (παγκόσμια)

ΣΥΜΒΟΛΟ	ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
$\neg$	Λογική άρνηση
$\vee$	ή (διάζευξη)
$\wedge$	και (σύζευξη)
$\rightarrow$	Αν..., τότε... (υποθετικός συλλογισμός)

πβ. Πίνακες αληθειακών τιμών (truth tables)

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ – ΣΤΩΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ

- Μολονότι είναι σημαντικές οι επικαλύψεις μεταξύ αριστοτελικής και στωικής λογικής και οι Στωικοί βασίστηκαν στο αριστοτελικό σύστημα, διαφοροποίηση υπάρχει όσον αφορά τις προτάσεις δήλωσης του μέλλοντα.
- Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να αποτιμήσουμε αυτές τις προτάσεις ως αληθείς ή ψευδείς (Περί ερμηνείας κεφ. 9).
- Οι Στωικοί υποστηρίζουν ότι και οι προτάσεις δήλωσης μέλλοντα έχουν αληθειακή τιμή, ως αληθείς ή ψευδείς, απλά δεν είναι αυτό γνωστό σε μας. Είναι άρα το μέλλον προκαθορισμένο.

Εἰ γὰρ πᾶσα κατάφρασις καὶ ἀπόφρασις ἀληθὴς ἢ ψευδής, καὶ ἅπαν ἀνάγκη ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ὥστε εἰ ὁ μὲν φήσῃ ἔσεσθαι τι ὁ δὲ μὴ φήσῃ τὸ αὐτὸ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἀνάγκη ἀληθεύειν τὸν ἕτερον αὐτῶν, εἰ πᾶσα κατάφρασις καὶ ἀπόφρασις ἀληθὴς ἢ ψευδής. Ἄμφω γὰρ οὐχ ὑπάρξει ἅμα ἐπὶ τοῖς τοιούτοις. [...] Οὐδὲν ἄρα οὔτε ἔστιν οὔτε γίνεται οὔτε ἀπὸ τύχης οὔθ' ὁπότερ' ἔτυχεν, οὐδὲ ἔσται ἢ οὐκ ἔσται, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἅπαντα καὶ οὐχ ὁπότερ' ἔτυχεν. Ἡ γὰρ ὁ φὰς ἀληθεύσει ἢ ὁ ἀποφάς. Ὁμοίως γὰρ ἂν ἐγίνετο ἢ οὐκ ἐγίνετο· τὸ γὰρ ὁπότερ' ἔτυχεν οὐδὲν μᾶλλον οὕτως ἢ μὴ οὕτως ἔχει ἢ ἔξει. Ἔτι εἰ ἔστι λευκὸν νῦν, ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν πρότερον ὅτι ἔστι λευκόν, ὥστε ἀεὶ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν ὅτιοῦν τῶν γενομένων ὅτι ἔστιν ἢ ἔσται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν ὅτι ἔστιν ἢ ἔσται, οὐχ οἷόν τε τοῦτο μὴ εἶναι οὐδὲ μὴ ἔσεσθαι. [...] Ἄπαντα οὖν τὰ ἐσόμενα ἀναγκαῖον γενέσθαι. 1836 [...] Εἰ δὲ μήτε ἔσται μήτε μὴ ἔσται αὖριον, οὐκ ἂν εἴη τὸ ὁπότερ' ἔτυχεν, οἷον ναυμαχία· δέοι γὰρ ἂν μήτε γενέσθαι ναυμαχίαν αὖριον μήτε μὴ γενέσθαι.[...]

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΠΡΟΚΑΘΟΡΙΣΜΕΝΟ

*ἔστιν ἀρχὴ τῶν ἐσομένων καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευέσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ
πρᾶξαι τι [...] Φανερόν ἄρα ὅτι οὐχ ἅπαντα ἐξ ἀνάγκης οὐτ'
ἔστιν οὔτε γίνεται, ἀλλὰ τὰ μὲν ὁπότερ' ἔτυχε*

«Υπάρχει αρχή των μελλοντικών γεγονότων και στην
(ανθρώπινη) απόφαση και στις πράξεις [...]. Είναι άρα εμφανές
ότι δεν προκύπτουν όλα αναγκαστικά, ούτε θα μπορούσαν να
είναι, αλλά κάποια πράγματα προκύπτουν από τύχη.»

(Αριστοτέλης, Περί ερμηνείας 9.1837)

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΟΜΕΝΟΥ ΤΡΙΤΟΥ

ἀνάγκη μὲν ἔσεσθαι ναυμαχίαν αὐριον ἢ μὴ ἔσεσθαι
«Αναγκαστικά ή θα γίνει αύριο ναυμαχία ή δεν θα γίνει.»

(Αριστοτέλης, *Περί ερμηνείας* 9.1837)

Συμβατές ίσως θέσεις και με την Αρχή της απροσδιοριστίας, αν υπό το πρίσμα και των Στωικών, δεν θεωρήσουμε ανώτατο κριτήριο αλήθειας το τι μπορεί να γίνει αντιληπτό και κατανοητό από τον άνθρωπο (σε κάθε χρονική στιγμή).

Βλ. Κικέρων, *De fato*, Σέξτος Εμπειρικός, Hájek (2009) και βιβλιογραφία εκεί.

ΣΤΩΙΚΟΙ – ΥΠΟΘΕΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

συνημμένον οὖν ἀληθές ἐστιν οὗ τὸ ἀντικείμενον τοῦ λήγοντος μάχεται τῷ ἡγουμένῳ, οἷον "εἰ ἡμέρα ἐστί, φῶς ἐστι." τοῦτ' ἀληθές ἐστι: τὸ γὰρ "οὐχὶ φῶς," ἀντικείμενον τῷ λήγοντι, μάχεται τῷ "ἡμέρα ἐστί." συνημμένον δὲ ψευδός ἐστιν οὗ τὸ ἀντικείμενον τοῦ λήγοντος οὐ μάχεται τῷ ἡγουμένῳ, οἷον "εἰ ἡμέρα ἐστί, Δίων περιπατεῖ": τὸ γὰρ "οὐχὶ Δίων περιπατεῖ" οὐ μάχεται τῷ "ἡμέρα ἐστί." (Διογένης Λαέρτιος 7.1.73)

Ἡγούμενο (υπόθεση) <i>εἰ ἡμέρα ἐστί,</i>	Επόμενο (απόδοση) <i>φῶς ἐστι.</i>	Υποθετικός λόγος $X \rightarrow Y$
Αληθές	Αληθές	Αληθές
Αληθές	Ψευδές	Ψευδές
Ψευδές	Αληθές	??
Ψευδές	Ψευδές	Αληθές

ΣΥΝΑΦΕΣ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

*καὶ ἐπεὶ συμβαίνει τὴν γῆν ὕσαντος γίνεσθαι διάβροχον, καὶ
ἢ διάβροχος, ὑπολαμβάνομεν ὕσαι. Τὸ δ' οὐκ ἀναγκαῖον.
«Και ἐπειδὴ ἰσχύει πῶς ὅταν βρέχει ἡ γῆ εἶναι βρεγμένη,
θεωροῦμε καὶ πῶς ὅταν εἶναι βρεγμένη πῶς ἔχει βρέξει. Αυτό
ὅμως δεν εἶναι ἀπαραίτητο.»*

(Αριστοτέλης, Σοφιστικοὶ Ἐλεγχοὶ 168a).

βλ. περισσότερα Χατζοπούλου 2015

- Δεν συμφωνούν οι φιλόσοφοι Διόδωρος, Φίλων και Χρύσιππος στις συνθήκες αλήθειας των υποθετικών συλλογισμών, αλλά ούτε και η σχετική σύγχρονη έρευνα συμφωνεί στο τι εννοούσαν σε διάφορες περιπτώσεις.
- Ειδικά στην περίπτωση του Χρύσιππου, γνωρίζουμε ότι έγραψε περισσότερα από 700 συγγράμματα, από τα οποία δεν σώζεται τίποτε, εκτός από τους τίτλους. Τα 300 ήταν για τη λογική (Διογένης Λαέρτιος 7.7).
- Έχουμε έμμεσες πηγές για τις θεωρίες των Στωικών γενικότερα και συχνά από ιδεολογικούς αντιπάλους τους, οπότε δεν γνωρίζουμε πόσο ευμενείς ή αξιόπιστες ήταν οι πληροφορίες.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΣΤΩΙΚΩΝ – 7 ΣΗΜΕΙΑ

1. Υπέρ του ορθού λόγου (ισορροπημένη σκέψη, αρετή)
2. Κατά των συνόρων
3. Κατά του νομίσματος
4. Κατά των ιερών, βωμών, ναών (όλος ο κόσμος είναι ιερός)
5. Κατά του ενδυματολογικού διαχωρισμού των φύλων
6. Κατά των δικαστηρίων
7. Κατά των γυμναστηρίων (ο ενάρετος βίος είναι άσκηση)

Ζήνων Κιτιεύς, *Περί πολιτείας* (δεν σώζεται)

πηγές: Διογένης Λαέρτιος 7.32-3

Κικέρων, *De re publica* 3.3

Σενέκας, *De otio* 4.1

**σημείωση: θεωρίες κατάλληλες για κοινωνίες Στωικών*

ΣΧΟΛΙΟ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Η στάση των φιλοσόφων προς την ομοφυλοφιλία δεν είναι ενιαία. Οι Πυθαγόρειοι και οι Κυνικοί (βλ. Διογένης Κυνικός) είναι κατά της ομοφυλοφιλίας. Ειδικότερα οι Πυθαγόρειοι έχουμε πληροφορίες ότι απέρριπταν κάθε είδος άγονης σεξουαλικότητας και υποστήριζαν τη συνεύρεση ακόμη και μεταξύ αντρών και γυναικών μόνο με στόχο την τεκνοποίηση. Στους πλατωνικούς υπάρχει μία ανεκτικότητα και αποδοχή του φαινομένου, ενώ οι Στωικοί επέτρεπαν την ομοφυλοφιλία και τοποθετούσαν όλα όσα αφορούν τη σεξουαλικότητα, μαζί και την ομοφυλοφιλία, στα ουδέτερα. Όλα τα ρεύματα ωστόσο ήταν κατά των παθών και ειδικότερα στην περίπτωση αυτή, κατά της ακολασίας (είτε όσον αφορά την ετεροφυλοφιλία είτε την ομοφυλοφιλία). Τόσο οι Κυνικοί όσο και οι Στωικοί ήταν κατά των σωματικών ηδονών, ως μέρος του ασκητικού τρόπου ζωής.

Οι απόψεις των φιλοσόφων δεν είναι απαραίτητα υποδειγματικές για μας, είναι όμως ίσως υποδειγματική η συλλογιστική και η προαίρεση τους. Ο έλεγχος της επιθυμίας και η μετρομένη ενασχόληση με τη σεξουαλική επιθυμία (που ανήκει στο επιθυμητικό μέρος της ψυχής), είναι προϋπόθεση για τη διαύγεια της σκέψης και την καλλιέργεια του λογιστικού μέρους, που έργο έχει την αναζήτηση της αλήθειας. Σε κάθε περίπτωση όμως οι φιλόσοφοι είναι κατά της βίας και υπέρ της αποδοχής της φύσης, που είναι κατά τους Στωικούς η αρετή.

Σε φιλελεύθερες και δημοκρατικές κοινωνίες είναι σημαντικό να προηγείται αποτελεσματική ενημέρωση όσον αφορά την αναγκαιότητα καινούριων νόμων και να μην καταφτάνουν οι νόμοι επιβεβλημένοι και 'ουρανοκατέβατοι' ειδικά όταν είναι σε ευθεία αντίθεση με παραδοσιακές αξίες. Η σύγχρονη ελληνική κοινωνία έχει το χαρακτηριστικό—ταυτόχρονα ίσως πλεονέκτημα και μειονέκτημα—της αφοσίωσης σε παραδοσιακές αξίες.

Δεν θα ήταν ίσως υπερβολή να πούμε ότι το σύνολο της παραδοσιακά προωθούμενης και εκλαϊκευμένης εγχώριας ηθικής συνοψίζεται στην αποφυγή ειδικά της αντρικής ομοφυλοφιλίας. Νιώθει άρα το κοινωνικό μέλος ως άντρας συχνά ότι όλη η οφειλή του προς το σύνολο εξαντλείται στην αποφυγή της ομοφυλοφιλίας. Τίποτε άλλο δεν έχει υποχρέωση. Ενώ στις γυναίκες παρατηρείται η βασική επιδίωξη εύρεσης και προσκόλλησης σε έναν μη ομοφυλόφιλο σύντροφο και η προσπάθεια μην τον χάσει, προσδοκώντας την ευδαιμονία.

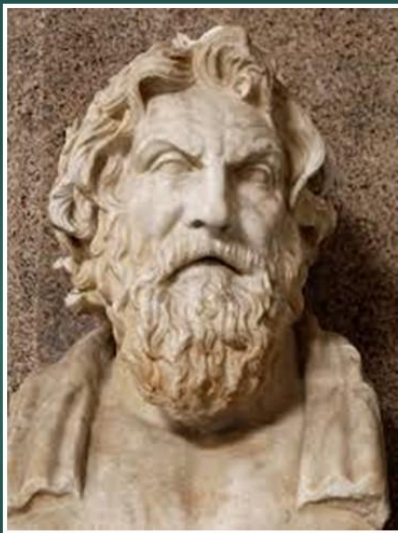
Οι αρετές που προτείνουν οι φιλόσοφοι, καθώς και άλλοι παρεμφερείς χώροι, είναι κάτι πολύ ευρύτερο και χρησιμότερο, που χρειάζεται άσκηση των μερών της ψυχής και δεν συνοψίζεται απλά στην αποφυγή της ομοφυλοφιλίας (βλ. λέξεις από 'π' στην ελληνική έχουν σημασίες που σχετίζονται με την ανεντιμότητα και όχι τη σεξουαλικότητα).

Από τις αρετές των Στωικών

Τῶν δ' ἀρετῶν τὰς μὲν πρώτας, τὰς δὲ ταύταις ὑποτεταγμένας. πρώτας μὲν τάσδε, φρόνησιν, ἀνδρείαν, δικαιοσύνην, σωφροσύνην: ἐν εἶδει δὲ τούτων μεγαλοψυχίαν, ἐγκράτειαν, καρτερίαν, ἀγχίνοιαν, εὐβουλίαν:
«Και από τις αρετές άλλες είναι πρωταρχικές και άλλες υπάγονται στις πρώτες. Οι πρώτες είναι η φρόνηση, η ανδρεία, η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη. Σε αυτές υπάγονται η μεγαλοψυχία, η εγκράτεια, η καρτερία, η αγχίνοια και η ευβουλία.» (Διογένης Λαέρτιος 7.1.92)

Η σεξουαλικότητα είναι μέρος της πραγματικότητας που πρέπει να ρυθμίζεται με βάση τον ορθό λόγο και τη φρόνηση, εφόσον σε όλα τα ρεύματα των φιλοσόφων στόχος είναι η απαλλαγή από τα πάθη, όχι για την αποφυγή κάποιας μεταφυσικής τιμωρίας, αλλά γιατί το ίδιο το πάθος είναι νόσημα και τιμωρία από μόνο του. Η επιστήμη και η κοινωνία δεν μπορούν πάντα να βοηθήσουν όλα τα αδύναμα κοινωνικά μέλη, ούτε να αντιμετωπίσουν όλες τις περιπτώσεις παθολογιών. Μπορούν όμως να μην βλάπτουν τα μέλη και να μην τα κακοποιούν.

Τέλος, οι φιλόσοφοι δεν ανησυχούν πολύ για τους νόμους κάθε πολιτείας και κάθε κράτους (μολονότι προσπαθούν να είναι χρήσιμοι και να υποδεικνύουν το ἀγαθόν). Το νόμιμο δεν είναι απαραίτητα ηθικό, ούτε και το ηθικό είναι πάντα νόμιμο, ενώ η ίδια πράξη, ανάλογα με την προαίρεση και τις συνθήκες, μπορεί άλλοτε να είναι ενάρετη και άλλοτε όχι (π.χ. ο φόνος σε συνθήκες πολέμου και σε συνθήκες ειρήνης). Δεν υπάρχουν έτοιμες συνταγές από τους φιλοσόφους.

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ

5ος-4ος αιώνας π. Χ.

*τὸν σοφὸν οὐ κατὰ τοὺς
κειμένους νόμους
πολιτεύσεσθαι, ἀλλὰ
κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς.*

«Ο σοφός δεν θα συμπεριφερθεί
σύμφωνα με τους υπάρχοντες
νόμους, ἀλλὰ σύμφωνα με τον
νόμο της αρετῆς.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων 6.11)

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αριστοτέλης, *Περί ερμηνείας* < <https://www.graeco-arabic-studies.org/single-text/text/bekker-63/page/45.html> >
- Κωτσάνη, Ναταλία. 2012. Τροπική λογική και θεωρία αντιστοίχισης. Διπλωματική Εργασία, Επιβλέπων: Άρης Παγουρτζής, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.
<http://dspace.lib.ntua.gr/dspace2/bitstream/handle/123456789/43381/kotsani.pdf?sequence=4>
- Hájek, Alan. 2009. Two Interpretations of Two Stoic Conditionals. *Logical analysis and history of Philosophy* 12.206-221.
- Scholz, Heinrich. 1961. *Concise history of logic*. New York: Philosophical Library.
- Whitehead, Alfred North & Russell, Bertrand. 1927. *Principia Mathematica*. 2η έκδοση. 1962, Cambridge at the University Press, London
- www.historyoflogic.com, Corraon, Raul. 2016. History of logic < <https://www.historyoflogic.co/website-pdf/logic-Letter.pdf> >
- Χατζοπούλου, Κατερίνα. 2015. Τα άκυρα επιχειρήματα και η οικονομία της σκέψης. www.respublica.gr
<<http://www.respublica.gr/2015/11/column/thoughteconomy/>>